

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

МАРТИНИШИН ГРИГОРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 343.5 (477)

**СТАТЕВА НЕДОТОРКАНИСТЬ
ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Красницький Іван Васильович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
декан факультету № 2

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Литвинов Олексій Миколайович,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології

кандидат юридичних наук, доцент
Плисюк Наталія Миколаївна,
Хмельницький університет управління та права,
доцент кафедри кримінального права та процесу

Захист відбудеться « 24 » квітня 2018 року о 13.³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано « 23 » березня 2018 р.

**Т.в.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

М. Б. Шевців

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення України як демократичної, соціальної, правової держави, поряд із позитивними змінами у процесі її розбудови і лібералізації всього суспільного життя, супроводжується і негативними явищами, пов'язаними, зокрема, із занепадом моральності. Відтак надактуальною залишається проблема злочинів у сфері статевої свободи та статевої недоторканості особи, які щороку стають у край жорстокими, дедалі більше просякнуті знуцаннями щодо жертви.

Причини «одвічності» таких злочинів криються у суспільстві. Постійно побоюючись за себе і своїх близьких, намагаючись поліпшити свій соціальний статус та майновий стан, людина стає агресивною, все частіше вдається до силових методів вирішення своїх проблем. Це сприяє, своєю чергою, поширенню насильства і жорстокості. Однак буде не правильно вважати, що вирішення існуючих проблем забезпечить повне моральне і криміногенне благополуччя. В суспільстві завжди віднайдуться люди чи групи людей, невдоволені своїм існуванням, статусом, перспективами для себе і своїх дітей. За правило, це погано адаптовані особи, причому їхня дезадаптованість має вияв у надширокому діапазоні: від неприйняття наявних умов проживання представниками національних меншин до неприйняття, в тому числі самонеприйняття, у сфері сексуальних відносин. Тому рівень насильства і жорстокості завжди підтримуватиметься, тоді як характер жорстокості можна змінити, локалізувати, утримувати в певних рамках, швидко і вміло реагувати на окремі спалахи насильства. Цього, зокрема, можна домогтися шляхом застосування кримінального закону.

Право, в тому числі й кримінальне, перш за все регулює соціальний аспект статевого життя людини. Водночас в окремих випадках об'єктом правового регулювання (охорони) можуть бути і деякі біологічні елементи статевого життя, наприклад, статева зрілість. Правове регулювання статевого життя в Україні ґрунтується на таких засадах:

– задоволення сексуальних потреб, якщо воно не має протиправного характеру, є складовою особистого життя людини, втручання в яке, відповідно до ст. 32 Конституції України, має бути максимально обмежене;

– з урахуванням біологічних та соціальних особливостей людини пріоритетним для держави у сфері правового регулювання статевого життя має бути забезпечення прав та свобод неповнолітніх;

– протиправним задоволення потреб людини може визнаватись лише тоді, коли воно заподіює шкоду правам, свободам чи інтересам іншої людини, суспільства чи держави.

Власне, відповідям на низку запитань (зокрема, коли задоволення статевої потреби людини є протиправним, хто може бути суб'єктом таких дій і потерпілим від них тощо) і присвячена ця робота.

Варто зазначити, що праць, спеціально спрямованих на вивчення проблем захисту статевої недоторканості особи, вкрай мало. У радянські часи нівелювалось значення статевого життя взагалі, а, відповідно, і злочинних його проявів, а українські вчені ще, очевидно, не встигли повністю охопити увагою це питання. З-поміж праць, для яких характерний комплексний підхід до цієї проблематики, слід виокремити роботи таких дослідників, як Ю. М. Антонян, А. А. Пюнтковський, А. Н. Ігнатов, Л. А. Андрєєва, Б. А. Бліндер, М. І. Бажанов, Л. Д. Гаухман, М. Д. Шаргородський, В. Н. Сафронов, І. М. Гальперин, С. С. Косенко, Ю. В. Александров, С. Г. Киренко, О. В. Синьокий, М. М. Корчовий, О. О. Дудоров та ін. Ситуація ускладнюється ще й тим, що Україна невдовзі зазнає законодавчих змін, які істотно вплинуть на стан кримінально-правової охорони статевої недоторканості особи та, фактично, вимагатимуть нового підходу науки кримінального права до правової регламентації відповідальності за статеві злочини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах тем науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0115U006501), «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є всебічний аналіз норм Кримінального кодексу України, які встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти статевої недоторканості особи, і на цій основі вироблення комплексної концепції статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони.

Задля досягнення мети окреслено такі *задачі*:

- встановити теоретичну основу дослідження статевої недоторканості особи як об'єкта кримінально-правової охорони;
- простежити генезис нормативно-правової регламентації кримінальної відповідальності за злочини проти статевої недоторканості;
- здійснити порівняльний аналіз вітчизняного кримінального законодавства з питань охорони статевої недоторканості із зарубіжним кримінальним законодавством і міжнародними стандартами;
- визначити структуру статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони;
- охарактеризувати механізм заподіяння шкоди статевій недоторканості;
- здійснити кримінально-правову характеристику злочинів, які посягають на статева недоторканість особи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення кримінально-правової охорони статевої свободи та статевої недоторканості особи в Україні.

Предмет дисертації – статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні.

Науково-теоретичною базою дисертації є праці таких провідних вітчизняних учених, як М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, О. А. Джужі, В. І. Борисова, В. К. Грищука, О. О. Дудорова, О. М. Костенко, О. М. Литвинова, А. А. Музики, В. О. Навроцького, В. Я. Тація, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка та ін., а також наукові розробки в галузі загальної теорії права, інших галузей права, довідково-енциклопедична література.

Методи дослідження обрано на основі окреслених у дисертаційній роботі мети і задач, з урахуванням об'єкта і предмета дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, застосування *філософсько-антропологічного методу* сприяло аналізу соціальної обумовленості криміналізації посягань на статеву недоторканість особи (підрозділ 1.1). *Догматичний метод* використано для з'ясування сучасного змісту статей КК України, які встановлюють відповідальність за посягання на статеву недоторканість особи. *Порівняльно-правовим методом* послуговувались під час дослідження зарубіжного законодавства з метою використання світового досвіду з приводу охорони статевої недоторканості особи. За допомогою *історичного методу* досліджувався історичний розвиток охорони цього виду суспільних відносин. *Діалектичний метод* сприяв аналізу поняття і системи злочинів проти статевої недоторканості особи (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Методи *дедукції, індукції та узагальнення* використовувались у рамках вивчення судової практики з окресленого питання. *Системно-функціональний метод* дав змогу проаналізувати наявну вітчизняну літературу, яка охоплює питання охорони статевої свободи та статевої недоторканості особи тощо. *Статистичний метод* використано під час опрацювання статистичних даних щодо стану злочинності, характеристик особи, що вчинила посягання на статеву недоторканість, та потерпілої особи (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є першим комплексним науковим дослідженням на теренах незалежної України кримінально-правової охорони статевої недоторканості особи.

У результаті дослідження:

вперше:

– виокремлено систему кримінально-правових норм, в яких закріплено склади злочинів, що посягають на статеву недоторканість особи: кримінально-правовими нормами, спрямованими на охорону статевої недоторканості дитини (об'єднуюче поняття, що стосується малолітніх і неповнолітніх), є норми, передбачені чч. 2, 3 ст. 149, чч. 3, 4 ст. 152, чч. 2, 3 ст. 153, ст. 155, ст. 156, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303 КК України. Щодо повнолітніх потерпілих, то їхня статеву недоторканість, обумовлена безпорадним станом, може зазнавати шкоди від усіх насильницьких посягань, передбачених у Розділі IV Особливої частини КК України;

– обґрунтовано позицію, що вчинення статевого посягання із використанням безпорадного стану потерпілої особи нічим не відрізняється

від статевого посягання на психічно хворого чи малолітнього і є порушенням статевої недоторканості особи. Відтак, у разі безпорадності особи наявність у неї статевої свободи взагалі до уваги братися не повинна. Особа, яка із будь-яких причин не може реалізувати свою статеву свободу, є статево недоторканою, оскільки внаслідок відповідних обставин особа має право на охорону своєї недоторканості загалом і статевого її аспекту зокрема;

– запропоновано авторське визначення статевої недоторканості. Статева недоторканість – абсолютна заборона будь-якого втручання у статеву сферу особи, яка не набула статевої свободи або втратила можливість її реалізації;

– охарактеризовано потерпілого від злочинів, які посягають на статеву недоторканість: це фізична особа, яка через певні причини (вік, хворобу, безпорадний стан) позбавлена можливості приймати свідоме рішення щодо своєї статевої самовизначеності (давати згоду на статеві стосунки) і тому наділена статевою недоторканістю як абсолютним відношенням між нею й усіма іншими;

удосконалено:

– теоретичні підходи до розмежування «статевої свобод» і «статевої недоторканості». Особа набуває статевої свободи з досягненням віку, з якого держава законодавчо визначає її право утворити нову суспільну ланку – сім'ю (18 років) та можливість створити таку сім'ю (16 років). Крім того, статева свобода існує доти, допоки особа має можливість її реалізувати. З моменту, коли в особі така можливість зникає, особа стає статево недоторканою. Тобто до 16-річного віку держава гарантує та забезпечує гармонійний фізичний та психічний статевий розвиток малолітньої дитини і підлітка, створюючи довкола таких осіб «режим статевої недоторканості». Після повноліття особа може повністю або частково, постійно чи тимчасово втратити можливість реалізувати свою статеву свободу, і у такому разі навколо неї так само має бути створений і забезпечений «режим статевої недоторканості»;

– конструкцію структури охоронюваних суспільних відносини. Доведено, що відповідні відносини мають таку структуру: суб'єкт, який наділений певним благом чи цінністю; власне благо чи цінність, його матеріальна чи нематеріальна субстанція; соціальний чи правовий зв'язок між суб'єктом і благом; інші суб'єкти, котрі мають обов'язок забезпечувати права суб'єкта користуватися благом або, принаймні, не порушувати його прав;

дістали подальший розвиток положення:

– щодо позиції про те, що природа суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального закону, полягає у необхідності дотримання одними суб'єктами суспільних відносин режиму недоторканості відповідних благ або цінностей, які належать іншим суб'єктам (статева недоторканість, життя та здоров'я, власність тощо). Тобто відносини, які становлять зміст охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, складаються між

декількома суб'єктами і є абсолютними, тобто такими, в яких одна особа (статеві недоторкана) має право, а всі інші – обов'язок не перешкоджати (порушувати) цьому праву;

– на користь позиції про те, що розвиток кримінально-правової регламентації посягань на статеву недоторканість особи не зазнав занепаду. Правова система України готова до нових змін у кримінальному законодавстві, які стосуватимуться злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості особи та пов'язані із підписанням Україною у 2011 р. Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами;

– на користь того, що механізм спричинення шкоди об'єкту злочину – статевій недоторканості – може мати певні напрями. 1. Вплив на елементи суспільних відносин, тобто злочинець може безпосередньо впливати: а) на людину як свого контрагента у суспільних відносинах, причому такий вплив може мати психологічний або фізичний характер; б) на будь-які матеріальні речі (предмети), з приводу яких існують відносини, зокрема такий вплив може супроводжуватися пошкодженням чи знищенням цього предмету або не супроводжуватися. 2. Розрив соціального зв'язку, тобто злочинець може зруйнувати суспільні відносини шляхом: а) зміни свого соціального статусу, виключаючи себе із переліку учасників суспільних відносин; б) зміни соціального статусу іншого учасника суспільних відносин; в) невиконання покладеного на нього обов'язку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки та пропозиції, викладені у роботі, можуть бути використані у:

– науково-дослідній роботі – для більш ґрунтовного дослідження норм, які встановлюють відповідальність за статеві злочини;

– законотворчості – для вдосконалення норм КК України, які встановлюють відповідальність за злочини проти статевої недоторканості особи;

– правозастосовній діяльності – для правильної кримінально-правової кваліфікації посягань на статеву недоторканість особи;

– навчальному процесі – під час вивчення дисципліни «Кримінальне право України».

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, викладені у дисертації, оприлюднено на науково-практичних заходах, зокрема: звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (17 жовтня 2014 р., м. Львів); звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (16 жовтня 2015 р., м. Львів); міжнародній науково-практичній конференції «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (12–13 січня 2018 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції

«Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (12–13 січня 2018 р., м. Дніпро).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 10 публікаціях, із них п'ять наукових статей – у фахових наукових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні іноземної держави (Республіка Молдова) та чотири – тези виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з яких основного тексту – 166 сторінок, список використаних джерел – 23 сторінки (247 найменувань), додатки розміщено на 17 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, відображено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну одержаних результатів, наведено дані про апробацію й публікації результатів дослідження.

Розділ 1 «Теоретичні засади дослідження статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Статева недоторканість особи: стан кримінально-правової охорони та наукового осмислення»* проаналізовано основні показники статевої злочинності та наукові джерела, в котрих розглянуто питання за темою дисертації. Встановлено, що сучасна кримінально-правова наука охоплює чимало питань кримінально-правової охорони статевої недоторканості особи. Нині достатньо ґрунтовно розроблені кримінологічні аспекти протидії статевої злочинності. Натомість у матеріально-правовій площині недослідженими залишаються проблеми визначення статевої недоторканості саме як об'єкта кримінально-правової охорони і системи злочинів, що здатні заподіювати йому шкоду, не здійснено системної кримінально-правової характеристики відповідних посягань.

Підрозділ 1.2 «Історія нормативної регламентації суспільно небезпечних посягань на статеву недоторканість у кримінальному праві» присвячено історіографії нормативної регламентації посягань на статеву недоторканість особи. Беручи за основу робочу гіпотезу про те, що систему злочинів проти статевої недоторканості особи можуть становити, фактично, всі посягання, які у чинному кримінальному законодавстві зазначені як посягання на статеву свободу та статеву недоторканість особи, проаналізовано весь спектр питань, пов'язаних із розвитком регламентації статевої злочинності. Відтак обстоюється висновок про те, що сучасне розуміння відмінності між статевою свободою і статевою недоторканістю зароджується у XVIII–XIX ст. Нині розвиток

кримінально-правової регламентації посягань на статеву недоторканість особи не зазнав занепаду. Правова система України очікує впровадження нових змін у кримінальне законодавство, які стосуватимуться злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та пов'язані із підписанням Україною у 2011 р. Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

У підрозділі 1.3 «*Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони у міжнародному праві та кримінальному законодавстві зарубіжних держав*» акцентовано, що розширення процесу європейської інтеграції України потребує втілення у правоохоронну практику визнаних світовим товариством стандартів захисту прав і свобод людини загалом і статевої недоторканості зокрема. З уваги на це, з'ясовано міжнародно-правові стандарти охорони статевої недоторканості та регламентація кримінальної відповідальності за посягання на статеву недоторканість за законодавством зарубіжних держав.

Розділ 2 «Поняття та структура статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Поняття статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони*» проаналізовано розвиток кримінального правового розуміння статевої недоторканості з позицій об'єкта злочину – суспільних відносин – та його співвідношення із відповідним об'єктом кримінально-правової охорони. Проаналізовано підходи провідних учених у галузі кримінального права щодо поняття об'єкта злочину загалом і родового об'єкта статевого злочинів зокрема, а також щодо концепцій співвідношення статевої свободи і статевої недоторканості. Визначено, що статева недоторканість – абсолютна заборона будь-якого втручання у статеву сферу особи, яка не набула статевої свободи або втратила можливість її реалізації. Виділено та розглянуто соціально-ціннісний, соціально-регулятивний, соціально-медичний, соціально-інформаційний та соціально-фізичний рівні статевої недоторканості.

У підрозділі 2.2 «*Структура статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони*» досліджено структуру суспільних відносин та детально опрацьовано її елементи. Констатовано, що фактичні чи охоронювані суспільні відносини мають таку структуру: 1) суб'єкт, наділений певним благом; 2) власне благо, його матеріальна чи нематеріальна субстанція; 3) соціальний чи правовий зв'язок між суб'єктом і благом; 4) інші суб'єкти, котрі зобов'язані забезпечувати права суб'єкта з користування благом або, принаймні, не порушувати його прав. Такий підхід використано як основу розуміння статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони.

У підрозділі 2.3 «*Механізм заподіяння шкоди статевої недоторканості суспільно небезпечними посяганнями на цей об'єкт*» акцентовано на тому, що механізм спричинення шкоди об'єкту злочину може мати певні напрями. 1. Вплив на елементи суспільних відносин, тобто злочинець може

безпосередньо впливати на: а) людину як свого контрагента у суспільних відносинах, причому такий вплив може мати психологічний або фізичний характер; б) будь-які матеріальні речі (предмети), з приводу яких існують відносини, зокрема такий вплив може супроводжуватися пошкодженням чи знищенням цього предмету або не супроводжуватися. 2. Розрив соціального зв'язку, тобто злочинець може зруйнувати суспільні відносини шляхом: а) зміни свого соціального статусу, виключаючи себе із переліку учасників суспільних відносин; б) зміни соціального статусу іншого учасника суспільних відносин; в) невиконання покладеного на нього обов'язку. Вчиняючи суспільно небезпечне посягання на статеву недоторканість, злочинець може справляти вплив на всі елементи суспільних відносин, а саме на особу потерпілого (інтелектуальний вплив на психіку особи у разі розбещення або посягання на здоров'я особи під час статевого зв'язку з особою, яка не досягла статевої зрілості). Крім того, навіть не завдаючи злочином шкоди, яка набуває матеріального виміру (наприклад, згвалтування психічно хворої особи або особи, яка перебуває у безпорадному стані), злочинець справляє свій негативний вплив на соціальний зв'язок між особою, яка наділена статевою недоторканістю, та іншими особами, які мають обов'язок не порушувати таку недоторканість відповідної особи. У цьому й проявляється механізм заподіяння шкоди такому об'єкту кримінально-правової допомоги, як статеву недоторканість.

Розділ 3 «Кримінально-правова характеристика суспільно небезпечних посягань на статеву недоторканість особи» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Класифікація злочинів проти статевої недоторканості» визначено, що кримінально-правове значення для повної кримінально-правової характеристики посягань на статеву недоторканість особи має класифікація відповідних злочинів за критерієм місця статевої недоторканості у структурі безпосереднього об'єкта злочину. Відповідно до зазначеного критерію, всі посягання, які заподіюють (здатні заподіяти) шкоду статевої недоторканості, поділено на дві групи: 1) злочини, в яких статеву недоторканість є основним безпосереднім об'єктом посягання, – посягання, передбачені ст.ст. 152, 153, 155, 156 КК України; 2) злочини, в яких статеву недоторканість є додатковим безпосереднім об'єктом, – посягання, передбачені чч. 2, 3 ст. 149, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303 КК України.

У підрозділі 3.2 «Злочини, в яких статеву недоторканість є основним безпосереднім об'єктом посягання» наведено і обґрунтовано твердження, що до таких посягань належать злочини, передбачені ст.ст. 152, 153, 155, 156 КК України, тобто практично всі посягання, передбачені відповідним розділом Особливої частини, за винятком злочину, описаного у ст. 154 КК України. Обов'язковою ознакою складів злочинів, які містяться у Розділі IV Особливої частини КК України, є потерпілий, який може вирізнитися за певними ознаками,

зокрема: за залежністю від винного (ст. 154 КК), недосягненням певного стану (ст. 155 КК) або віку (чч. 3, 4 ст. 152, чч. 2, 3 ст. 153, ст. 156 КК). Об'єктивна сторона всіх статевих злочинів характеризується активною поведінкою винної особи – це фізичні та (або) інтелектуальні дії сексуальної спрямованості. За законодавчою конструкцією досліджувані злочини здебільшого побудовані як формальні склади. Суб'єктом статевих злочинів є осудна особа, яка досягла 14-річного (ст.ст. 152, 153 КК) або 16-річного (ст.ст. 154–156 КК) віку. Зі суб'єктивної сторони всі злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи характеризуються прямим умислом.

Підрозділ 3.3 «Злочини, в яких статева недоторканість є додатковим безпосереднім об'єктом посягання» присвячено кримінально-правовій характеристиці злочинів, передбачених нормами, закріпленими у чч. 2, 3 ст. 149, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303 КК України, щодо вчинення відповідних посягань із залученням малолітніх чи неповнолітніх осіб або проти них.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано низку тверджень, які підсумовують його етапи та становлять квінтесенцію наукових пошуків.

1. За результатами розгляду загальних засад дослідження статевої недоторканості особи як об'єкта кримінально-правової охорони зроблено такі висновки:

1.1. Кримінально-правовими нормами, спрямованими на охорону статевої недоторканості дитини (об'єднуюче поняття, що стосується малолітніх і неповнолітніх), є норми, передбачені чч. 2, 3 ст. 149, чч. 3, 4 ст. 152, ч. 2, 3 ст. 153, ст. 155, ст. 156, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303 КК України. Щодо повнолітніх потерпілих, то їх статева недоторканість, обумовлена безпорадним станом, може зазнавати шкоди від усіх насильницьких посягань, передбачених в Особливій частині КК України.

1.2. У юридичній літературі недослідженою залишається низка питань кримінально-правової характеристики та протидії злочинам, що посягають на статеvu недоторканість, зокрема:

– немає однастайності щодо визначення поняття «статева недоторканість» як об'єкта кримінально-правової охорони;

– не розкрито механізм заподіяння шкоди статеvій недоторканості особи як об'єкта кримінально-правової охорони;

– комплексно не визначено систему злочинів, які заподіюють шкоду статеvій недоторканості особи як об'єкту кримінально-правової охорони;

– не здійснено кримінально-правової характеристики посягання на статеvu недоторканість у системному аспекті з використанням системоутворюючих якостей безпосереднього об'єкта посягань;

– недослідженими на дисертаційному чи монографічному рівнях є прогностичні аспекти проблем імплементації у кримінальне законодавство України положень Стамбульської конвенції, законопроект про які вже прийнятий Верховною Радою України та набуде чинності 01.01.2019 року.

1.3. Історико-правове дослідження окресленої теми дало підстави для таких тверджень:

– проблема історіографії нормативної регламентації посягань на статеву недоторканість особи пов'язана із нечітким розумінням змісту поняття «статева недоторканість» та відсутністю вичерпного переліку посягань на цей об'єкт кримінально-правової охорони;

– чинне право періоду Київської Русі охороняло статеву недоторканість таких осіб: жінок і дівчат до шлюбу, фактично, незалежно від віку, близьких родичів незалежно від їхнього бажання вступити у статевий зв'язок через заборону інцесту тощо;

– у правовій доктрині XVIII ст. поняття «статева свобода» та «статева недоторканість» не розмежовувалися. Особа жінки статево була недоторкана у позашлюбних стосунках та без вираженої на статеві відносини згоди;

– у XVIII–XIX ст. зароджується сучасне розуміння відмінності між статевою свободою і статевою недоторканістю. Саме у XIX ст. закладено основи спеціальної кримінально-правової охорони статевої недоторканості особи. Причини, через які особа є статево недоторканою, називалися на кшталт сучасних: вік та необізнаність («неведение»);

– адекватність концепції розуміння статевої недоторканості, яка обстоюється у роботі, засвідчують положення Кримінального уложення 1903 р., відповідно до яких до кримінальної відповідальності притягувалися особи, винні у зляганні: 1) з малолітньою особою, віком від 12 до 16 років без її згоди чи з такою, але з умислом («уживанням») «на зло її безвинності»; 2) з душевнохворою особою, або такою, що перебувала у несвідомому стані; 3) з позбавленою можливістю чинити опір, без її згоди; 4) із такою, яка вважала, внаслідок учиненого обману, що вступає у зв'язок зі своїм чоловіком;

– радянське кримінальне законодавство заклало основи традиційного розуміння злочинів проти статевої недоторканості особи та є, фактично, прообразом сучасної кримінально-правової регламентації відповідних посягань;

– розвиток кримінально-правової регламентації посягань на статеву недоторканість особи не зазнав занепаду. Правова система України готова до впровадження нових змін до кримінального законодавства, які стосуються злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та пов'язані з підписанням Україною у 2011 р. Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

1.4. Аналізуючи статеву недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони у міжнародному праві та кримінальному законодавстві зарубіжних

держав, слід зазначити, що Україна у контексті окресленої проблеми перебуває нині на етапі підготовки до впровадження у національне кримінальне законодавство міжнародних стандартів щодо регламентації суспільно небезпечних посягань на статеву недоторканість особи. З уваги на це, особливо важливим є вивчення досвіду зарубіжних, насамперед європейських, країн, в яких ці стандарти дотримані. На викладених у дисертації положеннях має ґрунтуватися аналіз запропонованих законодавцем змін до КК України у частині їх відповідності кращим світовим практикам.

2. У результаті розгляду питань щодо розуміння статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони зроблено такі висновки:

2.1. Визнано слушною позицію, що саме суспільні відносини як всеохоплююча соціальна субстанція дають змогу встановити механізм злочинного посягання, внутрішній або зовнішній розрив встановлених зв'язків, прав та обов'язків суб'єктів таких відносин. Відтак повністю поділяємо думку щодо визнання вчення про об'єкт злочину як про певну систему суспільних відносин.

2.2. Особи, які через різні причини перебувають у безпорадному стані, також не мають можливості реалізувати статеву свободу. Отже, вони практично нічим не відрізняються від психічно хворих людей або малолітніх – або не здатні розуміти зміст та значення дій, які з ними вчиняють (психічна безпорадність), або ж не можуть керувати своїми діями (фізична безпорадність). А тому вчинення статевого посягання із використанням безпорадного стану потерпілої особи нічим не відрізняється від статевого посягання на психічно хворого чи малолітнього і є порушенням статевої недоторканості особи.

2.3. У контексті співвідношення статевої свободи і статевої недоторканості статевая свобода є невід'ємною складовою комплексу природних прав і свобод людини. Особа набуває статевої свободи із досягненням віку, з якого держава законодавчо визначає її право утворити нову суспільну ланку – сім'ю (18 років) та можливість створити таку сім'ю (16 років). Крім того, статевая свобода існує доти, допоки особа має можливість її реалізувати. З моменту, коли в особи така можливість зникає, особа стає статеві недоторканою. Тобто до 16-річного віку держава гарантує та забезпечує гармонійний фізичний та психічний статевий розвиток малолітньої дитини і підлітка, створюючи навколо таких осіб «режим статевої недоторканості». Після повноліття особа може повністю або частково, постійно чи тимчасово втратити можливість реалізувати свою статеву свободу, і у такому разі навколо неї також має бути створений і забезпечений «режим статевої недоторканості».

2.4. У разі безпорадності особи про її статеву свободу взагалі не може йтися. Особа, яка з будь-яких причин не може реалізувати свою статеву свободу, є статеві недоторканою, оскільки внаслідок відповідних обставин особа має право на охорону своєї недоторканості загалом і статевої зокрема.

2.5. Запропоновано авторське визначення статевої недоторканості – абсолютна заборона будь-якого втручання у статеву сферу особи, яка не набула статевої свободи або втратила можливість її реалізації.

2.6. Природа суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального закону, іноді полягає в необхідності дотримання одними суб'єктами суспільних відносин режиму недоторканості відповідних благ або цінностей, які належать іншим суб'єктам (статева недоторканість, життя та здоров'я, власність тощо). Тобто відносини, які становлять зміст охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, складаються між декількома суб'єктами і є абсолютними, тобто такими, в яких одна особа (статево недоторкана) має право, а всі інші – обов'язок не пошкоджувати (порушувати) цього права.

2.7. Відповідно до визначення поняття потерпілого від злочинів, які посягають на статеву недоторканість особи, – це фізична особа, яка через певні причини (вік, хворобу, безпорадний стан) позбавлена можливості приймати свідоме рішення щодо своєї статевої самовизначеності (давати згоду на статеві стосунки) і тому наділена статевою недоторканістю як абсолютним відношенням між нею й усіма іншими.

2.8. Механізм спричинення шкоди об'єкту злочину – статевої недоторканості – може мати такі напрями:

1. Вплив на елементи суспільних відносин, тобто злочинець може безпосередньо впливати на: а) людину як свого контрагента у суспільних відносинах, причому такий вплив може мати психологічний або фізичний характер; б) будь-які матеріальні речі (предмети), з приводу яких існують відносини, відтак такий вплив може супроводжуватися пошкодженням чи знищенням цього предмету або не супроводжуватися.

2. Розрив соціального зв'язку, тобто злочинець може зруйнувати суспільні відносини шляхом: а) зміни свого соціального статусу, виключаючи себе із переліку учасників суспільних відносин; б) зміни соціального статусу іншого учасника суспільних відносин; в) невиконання покладеного на нього обов'язку.

3. Висвітлення кримінально-правової характеристики посягань на статеву недоторканість особи дала змогу зробити такі висновки:

3.1. Проаналізовані у дисертації спроби оптимізувати систему Особливої частини КК України, безсумнівно, є цікавими і теоретично значущими. Водночас з урахуванням родового об'єкта досліджуваних злочинів, відображеного у назві Розділу IV Особливої частини КК, підтримуємо думку вчених про те, що перелік тих кримінально-правових заборон, які розміщені у цьому розділі, є оптимальним, що не завжди можна сказати про їхній зміст.

3.2. Подальше кримінально-правове значення для повної кримінально-правової характеристики посягань на статеву недоторканість особи має

класифікація відповідних злочинів за критерієм місця статевої недоторканості у структурі безпосереднього об'єкта злочину. Відповідно до зазначеного критерію, всі посягання, які заподіюють (здатні заподіяти) шкоду статевій недоторканості, поділено на дві групи: 1) злочини, в яких статевая недоторканість є основним безпосереднім об'єктом посягання, – посягання, передбачені ст.ст. 152, 153, 155, 156 КК України; 2) злочини, в яких статевая недоторканість є додатковим безпосереднім об'єктом, – посягання, передбачені чч. 2, 3 ст. 149, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303 КК України.

3.3. Кримінально-правова характеристика передбачає аналіз відповідних посягань, використовуючи типову для кримінального права конструкцію складу злочину.

3.4. Важливими для вирішення є кримінально-правові проблеми, пов'язані з визначенням змісту окремих ознак елементів вказаних складів злочинів, а також інші питання, які традиційно розглядають учені у структурі кримінально-правової характеристики злочину (злочинів). До однієї з таких проблем належить суспільна небезпека відповідних посягань, зміст якої тісно пов'язаний зі змістом наслідків відповідних злочинів, а також безпорадний стан потерпілої особи.

3.5. У роботі здійснено аналіз наведених в юридичній літературі пропозицій щодо зміни нормативних положень відповідних злочинів, а також законопроектів, які стосуються посягань на статеву недоторканість, зокрема й тих, що стосуються упорядкування кримінального законодавства України відповідно до Стамбульської конвенції 2011 р. Відтак запропоновано підтримати зміни, які стосуються ст.ст. 152, 153 КК України, та сформульовано зміни до ст.ст. 155, 156 КК України. Запропоновано викласти у такій редакції:

– назву ст. 155 КК України – «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку»;

– ч. 1 ст. 155 КК України:

«1. Природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою за взаємною згодою, – карається...»;

– ч. 1 ст. 156 КК України:

«1. Вчинення розпусних дій інтелектуального характеру щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, – карається...».

3.6. Запропоновано зміни до редакції ст. 301 КК України, виклавши ч. 4 ст. 301 КК України так:

«Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, а також зберігання таких предметів без мети збуту чи розповсюдження, або примушування чи втягнення неповнолітніх до участі у створенні предметів порнографічного характеру, – карається...».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мартинишин Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони у юридичній літературі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія юриспруденція: зб. науковий праць. 2015. Вип. 18. Т. 2. С. 110–115.
2. Мартинишин Г. Я. Розуміння статевої недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони // Порівняльно-аналітичне право: електронне фахове видання. 2015. № 6. URL: www.pap.in.ua.
3. Мартынышин Г. Структура половой неприкосновенности как объект уголовно-правовой охраны // *Leges et iura*. 2016. April. P. 43–49.
4. Мартинишин Г. Я. Механізм заподіяння шкоди статевої недоторканості суспільно небезпечними посяганнями на цей об'єкт // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 1. Т. 4. С. 19–23.
5. Мартинишин Г. Я. Міжнародно-правові стандарти та кримінальна відповідальність за посягання на статева недоторканість в зарубіжних державах // Альманах міжнародного права. 2016. Вип. 11. С. 43–57.
6. Мартинишин Г. Я. Кримінальна відповідальність за статеві злочини з особою, яка не досягла статевої зрілості, за КК України // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2016. № 1. С. 235–243.
7. Мартинишин Г. Я. Поняття, спільні ознаки та класифікація злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості особи // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (17 жовтня 2014 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 208–214.
8. Мартинишин Г. Я. Поняття і аналіз складу злочину «статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (16 жовтня 2015 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 179–186. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/naukova%20diyalnist/aspirantura/konferensii/konf2015.pdf.
9. Мартинишин Г. Я. Злочини, в яких статева недоторканість виступає додатковим безпосереднім об'єктом // Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 12–13 січня 2018 р.). Дніпро: Правовий світ, 2018. С. 105–108.
10. Мартинишин Г. Я. Типові механізми спричинення шкоди статевої недоторканості // Право, суспільство і держава: форми взаємодії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12–13 січня 2018 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 76–80.

АНОТАЦІЯ

Мартинишин Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2018.

Дисертація присвячена кримінально-правовій характеристиці злочинів, що посягають на статева недоторканість в Україні. Акцентовано на змінах до кримінального законодавства, які стосуються злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та обумовлені підписанням Україною у 2011 році Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

У роботі розглянуто механізм спричинення шкоди об'єктові злочину – статевої недоторканості, що може мати такі напрями: 1. Вплив на елементи суспільних відносин, а саме на: а) людину як свого контрагента у суспільних відносинах, причому такий вплив може мати психологічний або фізичний характер; б) будь-які матеріальні речі (предмети) щодо яких існують відносини, при цьому такий вплив може супроводжуватися пошкодженням чи знищенням цього предмета або не супроводжуватися; 2. Розрив соціального зв'язку, тобто злочинець може зруйнувати суспільні відносини шляхом: а) зміни свого соціального статусу, виключаючи себе з переліку учасників суспільних відносин; б) зміни соціального статусу іншого учасника суспільних відносин; в) невиконання покладеного на нього обов'язку.

Посягання, які заподіюють (здатні заподіяти) шкоду статевої недоторканості, поділено на дві групи: 1) злочини, в яких статева недоторканість є основним безпосереднім об'єктом посягання, – посягання, передбачені ст.ст. 152, 153, 155, 156 КК України; 2) злочини, в яких статева недоторканість виступає додатковим безпосереднім об'єктом, – посягання, передбачені чч. 2, 3 ст. 149, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303 КК України.

Ключові слова: кримінально-правова характеристика; злочин; склад злочину; статева недоторканість; статева свобода; безпорадний стан; механізм спричинення шкоди об'єктові злочину.

АННОТАЦИЯ

Мартынышин Г. Я. Половая неприкосновенность как объект уголовно-правовой охраны в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-

исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2018.

Диссертация посвящена уголовно-правовой характеристике преступлений, посягающих на половую неприкосновенность в Украине. Акцентируется внимание на изменениях в уголовном законодательстве, которые касаются преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности и продиктованы подписанием Украиной в 2011 г. Конвенции Совета Европы о предупреждении насилия касательно женщин и домашнего насилия и борьбе с указанными явлениями.

В работе рассматриваются механизмы причинения вреда объекту преступления – половой неприкосновенности, которые могут иметь следующие направления: 1. Влияние на элементы общественных отношений, а именно: а) на человека как своего контрагента в общественных отношениях, причем такое влияние может носить физический или психологический характер; б) на любые материальные вещи (предметы), по поводу которых существуют отношения, при этом такое влияние может сопровождаться уничтожением данного предмета, или не сопровождаться; 2. Разрыв социальной связи, то есть преступник может уничтожить общественные отношения путем: а) изменения своего социального статуса, исключая себя из числа участников общественных отношений; б) изменения социального статуса другого участника общественных отношений; в) неисполнения возложенной на него обязанности.

Посягательства, причиняющие (могущие причинить) вред половой неприкосновенности, разделяются на две группы: 1) преступления, в которых половая неприкосновенность является основным непосредственным объектом посягательства, – посягательства, предусмотренные ст.ст. 152, 153, 155, 156 УК Украины; 2) преступления, в которых половая неприкосновенность выступает дополнительным непосредственным объектом, – посягательства, предусмотренные чч. 2, 3 ст. 149, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303 УК Украины.

Ключевые слова: уголовно-правовая характеристика; преступление; состав преступления; половая неприкосновенность; половая свобода; беспомощное состояние; механизм причинения вреда объекту преступления.

ANNOTATION

Martynyshyn H. Ya. Sexual integrity as an object of criminal-law protection in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2018.

The thesis is devoted to criminal-law description of crimes that encroach on sexual integrity in Ukraine. As a result of consideration of general principles of

investigation of sexual integrity of a person as an object of criminal-law protection, it is concluded that the criminal-law norms aimed at the protection of the child's (the concept combining minors / children under 18 years old and young children / children under 14 years old) sexual integrity are the norms provided for by Part 2 and Part 3 of Article 149, Part 3 and Part 4 of Article 152, Part 2 and Part 3 of Article 153, Article 155, Article 156, Part 4 of Article 301, Part 3 of Article 302, Part 3 and Part 4 of Article 303 of the Criminal Code of Ukraine. A sufficiently detailed elaboration of criminological problems of the fight against sexual crime deserves particular attention.

The conducted historical and legal research gives grounds for the assertion that the problem of historiography of normative regulation of encroachments on sexual integrity of a person is also connected with the vague understanding of the meaning of the concept of «sexual integrity» and a blurred list of encroachments on this object of criminal-law protection. Modern understanding of the difference between sexual freedom and sexual integrity originates from the XVIII–XIX centuries. It was in the XIX century that the foundations of special criminal-law protection of the person's sexual integrity were laid. The reasons, for which the person was sexually intact, were called almost the same way as nowadays: age and «ignorance.» Soviet criminal legislation has laid the foundations for traditional understanding of crimes against sexual integrity of a person that, actually, constitute the prototype of the current criminal-law regulation of the corresponding encroachments. The legal system of Ukraine expects new changes in the criminal legislation that will deal with crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person and will be connected with the signing by Ukraine of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence and the fight against these phenomena in 2011.

As a result of consideration of the problems of understanding of sexual integrity as an object of criminal-law protection, the thesis supports the position expressed in the literature that it is social relations as an all-encompassing social substance that make it possible to establish the mechanism of criminal encroachment, internal or external defects of established connections, rights and duties of the subjects of such relations. Alongside, it should be kept in mind that persons, who for various reasons are in helpless state, also have no ability to express their sexual freedom. In this respect, there is practically no difference between them and mentally ill people or young children – either they are not able to understand the meaning and significance of the actions that are taken concerning them (mental helplessness), or they cannot manage their actions (physical helplessness).

According to the supported structure of the victim of crimes that encroach on sexual integrity of a person, the victim can be characterized as follows: it is an individual who for certain reasons (age, illness, helpless state) is deprived of the ability to make a conscious decision regarding his/her sexual self-determination (to give consent to sexual intercourse) and is therefore endowed with sexual integrity as an absolute relation between him/her and all the others.

The paper considers the mechanism of causing harm to the object of crime – sexual integrity, which may have the following directions: 1. Influence on the elements of a social relationship. A criminal can directly influence: a) a person as his/her counterparty in a social relationship, and such influence may be psychological or physical; b) any material things (objects), that are subject-matter in this relationship, and this influence may be accompanied by damage or destruction of this object or may be not accompanied. 2. The breach of social connection. A criminal can ruin a social relationship: a) by changing his/her social status, excluding himself/herself from among the members of a social relationship; b) by changing the social status of another participant in a social relationship; c) by not fulfilling his/her obligation.

The coverage of the criminal-law nature of the encroachments on a person's sexual integrity made it possible to conclude that the classification of the relevant crimes according to the criterion of the place of sexual integrity in the structure of the direct object of the crime has further criminal-law significance for the full criminal-law characteristic of encroachments on sexual integrity of a person. According to this criterion, all encroachments that cause (can cause) harm to sexual integrity can be divided into two groups: 1) crimes where sexual integrity is the main direct object of the crime – the encroachments provided for by Article 152, Article 153, Article 155, Article 156 of the Criminal Code of Ukraine, and 2) crimes where sexual integrity is the additional direct object – the encroachments envisaged by Part 2 and Part 3 of Article 149, Part 4 of Article 301, Part 3 of Article 302, Part 3 and Part 4 of Article 303 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal-law characteristic; a crime; corpus delicti of a crime; sexual integrity; sexual freedom; helpless state; mechanism of causing harm to the object of a crime.

Підписано до друку 19.03.2018 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 25-18.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.